

28.5.2002

262/4/00

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Riitta Länsisyrjä

PÄÄTÖS KANTELUUN ULOSOTON SELVITYSAINEISTON HALTUUNOTTAMISTA KOSKEVASSA ASIASSA

1 KANTELU

Olette yhdessä B:n ja C:n ja yhdeksän kantelusta ilmenevän yhtiön kanssa osoittanut eduskunnan oikeusasiamiehelle 31.1. 2000 päivätyn kirjoituksen, jossa arvostelette Hämeenlinnan kihlakunnan ulosottoviraston menettelyä kahden Hämeenlinnan käräjäoikeuden 21.1.2000 antaman tuomion täytäntöönpanossa. Tuomioissa A ja --- veloitettiin suorittamaan erään yhtiön konkurssipesälle ja toiselle yhtiölle rahasuorituksia, pääasiassa vahingonkorvausta muun muassa 9,2 miljoonaa Hollannin Guldenia ja yhteensä yli 75 000 markkaa korkoineen. Lisäksi toisessa tuomiossa määrättiin takavarikosta.

3 RATKAISU

3.1 Huoneiston tutkiminen ja esineiden videoiminen

Kantelukirjoituksen mukaan avustava ulosottomies D vaati 21.1.2000 päästä osoitteessa Erottajakatu 13 Hämeenlinnassa sijainneeseen toimisto- ja asuinhuoneistoon. Paikalla oli A:n poika B, joka asui yhdessä huoneiston kolmesta erillisestä huoneistosta. Yhdessä huoneistossa asui C ja kolmas huoneisto oli B:n välillisesti tai välittömästi omistamien yhtiöiden toimistokäytössä vuokrasopimuksen perusteella. A itse ei asunut huoneistossa vaan pysyvästi Espanjassa.

Kantelijat ovat vastineessaan arvostelleet videointia sillä perusteella, että nimenomaisen lainsäädännön puuttuessa ulosottomiehellä ei olisi ollut videointiin toimivaltaa eikä ylipäätänsäkään pakkokeinoja olisi voinut kohdistaa sivullisen hallinnassa oleviin asuntoihin.

Avustavan ulosottomiehen D:n selvityksen mukaan --- konkurssipesän ja --- edellä mainittuihin tuomioihin perustuva ulosottohakemus oli saapunut ulosottovirastoon 21.1.2000. Velkojat olivat pyytäneet asiassa välittömiä toimenpiteitä hukkaamisvaaran vuoksi. D kertoo huomanneensa huoneistossa liikettä ajaessaan sen ohi samana iltana. Huoneistossa oli ollut paikalla B. D kertoi esitelleensä itsensä ja ilmoittamaan tulleensa kuvaamaan videolle kiinteistössä olevat taideesineet. B soitti isälleen ja he sopivat, että D voi kuvata taide-esineet ja että ulosottoimitukset tultaisiin tekemään seuraavana päivänä.

Arvioin menettelyä seuraavasti:

Rajoittuvatko ulosottolain mukaiset pakko- ja voimakeinot velallisen hallinnassa oleviin tiloihin?

Ulosottolain 3 luvun 30 §:n nojalla ulosottomiehellä on oikeus, mikäli täytäntöönpanossa tarvitaan, avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja. Vastarintaa kohdatessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua, mutta hän voi itsekin käyttää sellaisia voimakeinoja, joita virkatehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanteen muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Edellä mainitun säännöksen ensimmäinen virke määrittelee ulosotossa sallittavia pakkokeinoja. Säännös on tältä osin alkuperäisessä muodossaan vuodelta 1895.

Oikeuskirjallisuudessakin säännöksen sisältöä on pohdittu varsin vähän erityisesti pakkokeinojen henkilöllisen ulottuvuuden kannalta. Kantelija siteeraa Tauno Ellilän kirjaa Ulosotto-oikeuden yleiset opit (s. 432) seuraavasta kohdasta:

"Kun laki nimenomaan puhuu etsiskelystä velallisen kodissa ja vallasta väkivalloin avata lukkoja ja ovia, niin on melko vaikea erottaa, mennäänkö tällöin itse asiassa jo kotietsintään ja suljetun paikan etsintään, kuten lähinnä näyttää voivan käydä, vai jääkö jokin hienoinen ero ja onko etsiskelyä pidettävä rikosprosessuaalista vastinettaan hieman lievempänä".

Edellä esitetty käsitys ei mielestäni ota yksiselitteisesti kantaa sivullisen asemaan varsinkin, kun otetaan huomioon, että laissa ei nimenomaan mainita etsiskelyn rajoittamisesta velallisen kotiin.

Saadun selvityksen perusteella on mielestäni kuitenkin ilmeistä, ettei avustava ulosottomies ole katsonut kohdistavansa etsintää sivullisen asuntoon, vaan on pitänyt asuntoa tosiasiallisesti myös velallisen hallinnassa ja hänen kotinaan.

Etsintä velallisen ja erityisesti sivullisen kodissa on kuitenkin ongelmallista perustuslain 10 §:ssä turvautun kotirauhan kannalta, koska menettely eittämättä ulotetaan henkilön kotirauhan piiriin tavalla, joka perustuslain 10 §:n 3 momentin mukaisesti edellyttäisi, että siitä säädettäisiin lailla. Ulosottolain nykyinen 3 luvun 30 § on käsitykseni mukaan perustuslain vaatimus huomioon ottaen liian epätäsmällisen erityisesti siltä osin, ettei siinä ole selkeästi säännelty, voiko etsintä kohdistua muun kuin velallisen tiloihin. Hallituksen esityksessä ulosottolain muuttamiseksi (HE 216/2001 vp) onkin esitetty säänneltäväksi omaisuuden ja selvitysaineiston etsiminen siten, että etsiminen sekä velallisen että sivullisen hallitsemisissa tiloissa ja myös asunnossa on mahdollista erityisten edellytysten vallitessa.

Videointi

Ulosottolainsäädännössä ei ole säännöksiä videoinnista. Saatu selvitys täytäntöönpanotehtävän laajuudesta ja turvaamistoimen täytäntöönpanon kiireellinen luonne huomioon ottaen tapahtunutta videointia on mielestäni pidettävä luetteloinnin ja omaisuuden arvioinnin kannalta perusteltuna. Se edistää täytäntöönpanon oikeamääräisyyttä ja täsmällisyyttä. Videointi itsessään ei mielestäni loukkaa asianosaisen oikeusturvaa, jos huolehditaan nauhan asianmukaisesta käsittelystä. Saadun selvityksen mukaan menettelyyn oli sitä paitsi velallisen ja läsnä olleen B:n suostumus.

Johtopäätös

Saadun selvityksen perusteella katson, että minulla ei ole aihetta epäillä avustavan ulosottomiehen menetelleen huoneiston tutkimisessa ja videoinnissa lainvastaisesti.

3.2

Selvitysaineiston haltuunotto

Kantelijoiden mukaan lauantaina 22.1.2000 D yhdessä seitsemän muun henkilön kanssa "teki edellä mainituissa asunnoissa etsinnän" sekä "takavarikoi" ja kuljetti pois muidenkin kuin velallisten kirjanpito-, vero-, sopimus- ynnä muuta asiakirjoja. Asiakirjat olivat B:n, hänen yhtiöidensä ja C:n. Nämä olivat kieltäneet pois viennin. B:n ja C:n asiakirjat olivat heidän henkilökohtaisia asiapapereita ja yhtiöiden asiakirjat sisälsivät kantelun mukaan yhtiöiden liikesalaisuuksia. Liiketoiminnan jatkaminen olisi lisäksi edellyttänyt, että asiakirjat olisivat olleet yhtiöiden hallussa. Kantelijat arvostelevat myös sitä, että toimituksessa ei pidetty pöytäkirjaa eivätkä he saaneet luetteloa poisviedyistä asiakirjoista ennen kuin vasta 26.1.2000. Samana päivänä D luovutti yhden yhtiön asiakirjat takaisin. B:ltä takavarikoidut asiakirjat joku pudotti myöhemmin samana päivänä hänen kotinsa postiluukusta. D oli ottanut haltuunsa myös asiakirjoja, joita tarvittiin ulosottovalituksen tekemiseen. D oli kieltäytynyt luovuttamasta niitä 26.1.2000 esitetystä vaatimuksesta huolimatta. Haltuunotto vaikutti myös veroilmoitusten tekemiseen.

D:n selvityksen mukaan hän otti haltuunsa eri yhtiöiden asiakirjoja selvittääkseen A:n mahdolliset palkkatulot tai omaisuudenjärjestelyt ja -siirrot niissä yhtiöissä, joissa hän oli 15.9.1999 pidetyssä ulosotto selvityksessä ilmoittanut toimivansa. Osa asiakirjoista luovutettiin A:lle 26.1.2000, kuten oli sovittu. Loput asiakirjat palautettiin 22.2.2000 lukuun ottamatta niitä, jotka luovutettiin vasta 25.2.2000. D:n mukaan asiakirjoissa ei ollut C:tä koskevaa aineistoa.

Kihlakunnanvouti E:n selvityksen mukaan asiakirjat otettiin haltuun väitetyn varattomuuden selvittämiseksi. Ennen kaikkea pyrittiin selvittämään, saako A palkkatuloa poikansa omistamista yhtiöistä, joiden tosiasiallisena hallinnon käyttäjänä hän itse oli.

Ulosottomiehen tietojensaantioikeutta koskevat säännökset ovat ulosottolain 3 luvun 33, 34, 34 a-f ja 4 luvun 18 e §:n 3 momentissa. Sivullisen tietojenantovelvollisuus koskee 3 luvun 34 e §:n mukaan muun muassa työsuhdetta ja palkkaa sekä muita sopimusjärjestelyjä koskevia täytäntöönpanon kannalta välttämättömiä tietoja. Tietoja hankittaessa on otettava huomioon, ettei ulosottoviranomaisen haltuun joudu ulosottoasian käsittelyyn kuulumattomia arkaluonteisia henkilötietoja. Ulosottolain 4 luvun 9 §:n 5 momentin mukaan 3 luvun 34 e-g §:ssä säädetty sivullisen tietojenantovelvollisuus koskee myös keinotekoiseen järjestelyyn liittyvää sivullistahoa koskevia tietoja.

Ulosottolaissa ei ole säännöksiä selvitysaineiston hankkimisesta eli etsinnästä ja haltuunotosta. Mainitun hallituksen esityksen mukaan ulosottolakia ehdotetaankin muutettavaksi siten, että selvitysaineiston etsintä tulee mahdolliseksi samoin edellytyksin kuin ulosmittauskelpoisen omaisuuden etsintä sekä haltuunotto puolestaan noudattaen soveltuvin osin, mitä ulosmittauksesta säädetään. Sivulliselle kuuluvan asiakirjan osalta ulosottomiehellä ei tulisi olemaan samanlaista haltuunotto-oikeutta, muutoin kuin kopiointia varten.

Lääninhallituksen lausunnon ja edellä mainitun hallituksen esityksen (s. 145) mukaan ulosottokäytännössä on noudatettu samoja säännöksiä selvitysaineiston etsinnässä ja haltuunotossa kuin itse ulosmittauksessa. Selvitysaineiston haltuunotolla voidaankin nähdä olevan myös velallisen ja sivullisen oikeusturvaa parantavia käytännön vaikutuksia siten, että sillä turvataan itse täytäntöönpanon kohdistuminen vain velallisen omaisuuteen. Sivullisten asiakirjojen ollessa kysymyksessä

menettelyä on kuitenkin pidettävä sekä perustuslain 10 §:ssä turvatus yksityisyyden suojan että perustuslain 15 §:ssä turvatus omaisuuden suojan kannalta arveluttavana.

Perustuslaissa turvattuihin perusoikeuksiin voidaan puuttua vain laissa säädetyin perustein ja niillä edellytyksillä, joista säädetään esim. yksityisyyden suojan osalta perustuslain 10 §:n 3 momentissa ja omistusoikeuden suojan osalta noudattaen niitä vaatimuksia, joita perustuslakivaliokunta kirjasi perusoikeusuudistusta koskevaan mietintöönsä (ks. Pe VM 25/1994 vp s. 4-5).

Menettelyn tarkoituksena oli selvityksen mukaan saada tietoa velallisen eli A:n palkkatuloista tai omaisuusjärjestelyistä, joten mainitut muut tahot näyttävät olleen ulosottolain 3 luvun 34 e §:n tarkoittamassa sivullisasemassa.

Sivullisen tiedonantovelvollisuuden piiriin kuuluvien tietojen saamiseksi välttämättömien asiakirjojen kopioimista voidaan puolustaa sivullisen tiedonantovelvollisuutta koskevalla ulosottolain säännöksellä eikä kopioimista sinänsä voida mielestäni pitää sivullisen yksityisyyden tai omistusoikeuden suojan kannalta kovin ongelmallisena, jos kopiointi ei edellytä asiakirjojen muuta haltuunottoa kuin lyhytaikaista lainaamista. Sen sijaan voimassa olevat ulosottolain säännökset eivät käsitykseni mukaan muodosta riittävää perustaa tässä tapauksessa toteutetulle noin kuukauden kestäneelle asiakirja-aineiston hallussapidolle. Näin ollen katson, että tapahtuneelle asiakirjojen haltuunotolle ja hallussapidolle ei ollut laillisia perusteita, vaikka haltuunoton onkin katsottu vastanneen vakiintunutta ulosottokäytäntöä. Avustavan ulosottomiehen D:n menettely on siten käsitykseni mukaan ollut lainvastaista.

Koska avustava ulosottomies D on toiminut kihlakunnanvouti E:n määräysten ja ohjeiden mukaisesti, saatan tämän käsitykseni sekä D:n että E:n tietoon.

Menettely

Siitä kenen ja mitä asiakirjoja otettiin haltuun ei ole saatavissa täyttä selvyyttä, koska toimituksesta ei pidetty pöytäkirjaa eikä luetteloa haltuunotetuista asiakirjoista laadittu välittömästi. Vaikka tällaista menettelyä ei ole erikseen säännelty, olisi toimituksen pöytäkirjaaminen sekä asiakirjojen asianmukainen ja välitön luetteloiminen ollut tärkeää ja sitä voidaan pitää hyvän hallinnon vaatimusten mukaisena. Saatan kihlakunnanvoudin ja avustavan ulosottomiehen tietoon käsitykseni siitä, että kopiointia varten haltuun otettavasta asiakirjoista on välittömästi annettava asianosaisille ainakin luettelo.

Kantelijat arvostelevat myös sitä, että asiakirjojen haltuunottoilaisuudessa oli ollut läsnä verovirkamiehiä. D:n selvityksen mukaan hän oli kutsunut kaksi verotarkastajaa täytäntöönpanotilaisuuteen teknisiksi asiantuntijoiksi mahdollisesti haltuun otettavan asiakirja-aineiston merkitsemiseksi ja valikoimiseksi. Arvioinnissa käytettävästä asiantuntijasta on säännös ulosottolain 4 luvun 14 §:n 1 momentissa.

Mielestäni se, että läsnä oli ollut ulkopuolisia henkilöitä, on edesauttanut sitä, ettei haltuunotto kohdistuisi tietojenantovelvollisuuden ulkopuoliseen aineistoon. Ulkopuolisen asiantuntijan käyttäminen voi edistää myös sitä, että kopiointia varten tarvittavat asiakirjat voidaan luetteloida asianmukaisesti.

Avustava ulosottomies D on kiistänyt asiakirjojen luovuttamisen veroviranomaiselle. Katson, että asiassa ei ole tullut esiin näyttöä siitä, että hän olisi tältä osin menetellyt lainvastaisesti.

Valitusosoitus

Kantelun mukaan henkilöt ja osakeyhtiöt, joiden asiakirjoja otettiin haltuun pyysivät 26.1.2000 avustavalta ulosottomieheltä valitusosoitusta hakeakseen toimenpiteen kumoamista. D oli kantelun mukaan kieltäytynyt sellaista antamasta.

Nykyisen sääntelyn puutteellisuuden vuoksi puheena olevan menettelyn oikeudellinen luonne joko valituskelpoisena täytäntöönpanotoimena tai tosiasiallisena toimenpiteenä, jonka asianmukaisuuden arviointi voi olla vain kantelun kohteena, on tulkinnanvarainen. Sen vuoksi valitusosoituksen antamatta jättämistä ei mielestäni voida pitää erikseen moitittavana. Selvitysmenettelyn oikeusturvakeinojen sääntely ja sen mukana velvollisuus valitusosoituksen antamiseen on mielestäni jätettävä lainsäätäjän harkittavaksi siinä yhteydessä, kun haltuunotosta annetaan asianmukaiset säännökset.

3.3

Itseoikaisu

Kantelijat ovat kertoneet, että heidän asiamiehensä oli oikaisupyynnöllä vaatinut asiakirjojen palauttamista. Oikaisua ei tehty. Asiamies oli myös osoittanut D:lle kirjeen, jossa hän oli tiedustellut, mihin säännöksiin perustui oikeus takavarikoida sivullisten kirjanpitoa. Kihlakunnanvouti E vastasi hänelle 27.1.2000 päivätyllä kirjeellä. Hän ei kuitenkaan kirjeessään kertonut pyydettyjä lainkohtia ja ilmoitti, että asiakirjat palautetaan "ennemmin tai myöhemmin".

Ulosottolain 9 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan ulosottomies voi oikaista selvästi virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen taikka ilmeisen väärään lain soveltamiseen perustuvaa virheellistä täytäntöönpanotoimintaa tai aikaisempaa samassa ulosottoasiassa annettua päätöstään. Kielteiseen päätökseen ei 9 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan saa hakea muutosta. Ulosottolain 9 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan itseoikaisun suorittamatta jättämisestä on tehtävä erillinen päätös, jos oikaisua on pyydetty kirjallisesti.

Asiakirjoihin liitetty kihlakunnanvouti E:n vastaus kantelijoiden asiamiehen oikaisu- ja selvityspyyntöön on sävyiltään epäasiallinen eikä siinä ole lainkaan otettu kantaa väitteeseen haltuunottomenettelyn perusteettomuudesta. Kihlakunnanvouti E:n olisi edellä selostetun lainkohdan mukaisesti tullut tehdä perusteltu päätös itseoikaisuasiassa.

Saatan käsityksen menettelyn virheellisyydestä silloisen kihlakunnanvouti E:n tietoon.

3.4

Käteisvarojen ulosmittaus

Kantelukirjoituksen mukaan kysymyksessä olevassa toimituksessa 22.1.2000 A:ltä ulosmitattiin kaikki käteiset varat, vaikka hän oli ilmoittanut niiden olevan hänen palkkaansa ja välttämättömiä elantomenojen suorittamiseen.

Tampereen käräjäoikeus hylkäsi 14.8.2000 antamallaan päätöksellä A:n valituksen rahojen ulosmittaamisesta. Perusteluissaan käräjäoikeus katsoi, että A ei ollut näyttänyt, että hänen hallustaan ulosmitatut rahavarat olisivat hänen palkkaansa. Käräjäoikeus totesi edelleen, että se ei pitänyt uskottavana valittajan väitettä siitä, että hänen hallustaan oltaisiin ulosmitattu kaikki hänen rahansa. Käräjäoikeus piti selvänä, että valittajalla oli valituksenalaisesta ulosmittauksesta huolimatta tosiasiallisesti ollut kuukauden toimeentuloon tarvittava rahamäärä. Päätös on lainvoimainen.

Näin ollen katson, että minulla ei ole aihetta epäillä asiassa menetellyn tältä osin lainvastaisesti.

3.5

Eläkevakuutuksen ulosmittaus

A arvostelee sitä, että D ulosmittasi 22.1.2000 hänen eläkevakuutuksensa. A:n mielestä omaisuus ei ollut ulosmittauskelpoista.

Asiakirjoista saatavan selvityksen mukaan A valitti ulosmittauksesta Tampereen kärjäoikeuteen. Tampereen kärjäoikeus antoi päätöksessään 14.8.2000 A:lle osoituksen täytäntöönpanoriitakan-teen nostamiseen. Riidan kohteeksi kärjäoikeus määritteli kysymyksen siitä, onko valituksenalainen ulosmittaus kohdistunut ulosmittauskelpoiseen omaisuuteen.

Näin ollen katson, että kysymys eläkevakuutuksen ulosmittauskelpoisuudesta on riittävä ja siten tulkinnanvarainen, että minulla ei ole aihetta epäillä, että avustava ulosottomies olisi asiassa ylittänyt harkintavaltaansa tai menetellyt muutoin lainvastaisesti.

3.6

Toimenpiteet

Saatan Hämeenlinnan kihlakunnan ulosottoviraston entisen kihlakunnanvoudin E:n ja ulosottoviras-
ton avustavan ulosottomiehen D:n tietoon edellä kohdassa 3.2 esittämäni käsityksen haltuunotto-
menettelyn virheellisyydestä. Samalla saatan entisen kihlakunnanvoudin E:n tietoon edellä kohdas-
sa 3.3 esittämäni käsityksen hänen menettelynsä virheellisyydestä itseoikaisupäätöksen tekemättä
jättämisessä.